

Jóvátételi kísérlet Tamási Lajos:
Keserves fáklya
Hét Krajcár Kiadó,
Bp., 2005.

Az irodalmi művek sikere és hírneve olykor nemcsak a minőségüktől függ, hanem attól is, hogy milyen helyzetbe hozta őket az élet. Tamási Lajos *Piros a vér a pesti utcán* című versét például a történelem hozta különleges helyzetbe. Az alkalom, amely a költőt a mű megírására ösztönözte, közismert esemény: 1956. október 23-án Piros László belügyminiszter a Rádió székházához vonuló tüntetőkre lövetett. A vers hazai kiadású könyvben évtizedekig nem kaphatott nyomdafestéket – a „három T” besorolása szerint a tiltott művek listáján tartották a nyolcvanas évek végéig, akárcsak Illyés *Egy mondatát*.

Tudjuk: a vers tárgya, témája – csakúgy, mint sorsa, a betiltás és a diktatúrában kialakuló, illegitim népszerűség – még nem esztétikai kategória. De ahogy a *Piros a vér a pesti utcán* példája mutatja, néha mégis értéknövelő szerepe van. A vers értékét fokozza, hogy történelmi eseményhez kapcsolódik, sőt, maga is gerjesztője és része lett a jelentős nemzeti megmozdulásnak, mint 1848-ban a *Nemzeti dal*. Nem csupán kifejezte, hanem formálta is a kor lelkét, érzületét. A mű tiszteletet ébreszt bennünk a költő iránt, mert volt benne bátorság, hogy az évtizedes tilalmakat feloldva, formát adjon a sokaság érzelmeinek. Milliók érezték azt, amit a vers kimond, csak nem tudták ilyen tömören, szépen és pontosan szavakba foglalni. S a *Piros a vér a pesti utcán* nemcsak tiltakozás az ávéhások sortüze ellen, hanem a szabadság, nem utolsósorban a sajtószabadság jelképe is. A költő, a nép hangadója (az *Irodalmi Újság* hasábjain) nevére nevezte és nyilvánosan megszólította a hatalom képviselőit – a belügyminisztert, a kormány első emberét s a „munkásosztály öklének” tartott testületet –, és felelősségre vonta őket. Közben le is leplezte Gerőt mint a spanyol polgárháború politikai bűnözőjét: „véres volt a kezed már régen / Gerő Ernő, csak ölni tudsz?” Ez ritkaság, ilyen verset talán csak Kínában írtak húsz évvel később, a Tienanmen téri mézárálás idején. (Csak mellékesen, de nagyon szívesen említem meg, hogy Petőfi ott is jelen volt *Szabadság, szerelem* című versével.)

A vers különleges esztétikai minősége, ereje a *kimondásban* rejlik. A modern versről megszoktuk, hogy áttételes, nemegyszer rejtjeles. Tamási híres verse nélkülözi a közvettséget, és épp ennek köszönhetően sugárzik belőle az a szívét emelő megkönnyebbülés, amely a Rákosi-éra összeomlásának pillanatában eltöltötte a magyar embereket, ugyanakkor kifejezi a mély-

séges döbbenetet is a vérontás miatt. Ezt az összetett érzést élte át a vers hatására az akkori sokaság, és erre érez rá az utókori olvasó is.

Nem közömbös persze, hogy a „direkt kimondást” milyen költői képzettség és személyes érzékenység vezérli. A vers dallamos, zenéje azonnal megnyeri olvasóját, hallgatóját. Lényeges ez, a gyors hatás érdekében. A szabadság friss lehelete már-már az örömujjongás hangulatával csapja meg az olvasót az első három szakaszban, de az ódának induló vers végül is gyászverssé halad az esemény tragikumának megfelelően. Emberek tucatjai estek el, amikor a sortűz eldőrdült – erről nem hallgatható a költő. Három egységből áll a költemény: a forradalmi hangulatot sugárzó bevezető részből, a drámai megszólításokat ismételtető tiltakozásból s a vér piros színének dinamikus ellenpontjaként feketével jelzett gyászból. Sajátos szerkezeti váltásaival, érzelmi lázgörbéjével a vers méltó arra, hogy a nemzetformáló művek közt tartsuk számon.

Súlyos mulasztás volna, ha e versről megemlékezve nem tennénk föl a kérdést: voltaképpen milyen költő is Tamási Lajos? Micsoda ellentmondás, hogy nevét azért ismerik kevesen, mert a (nem sokkal a megjelenés után) *szamizdatként* terjedő vers miatt feketelistára került. Föl lehet oldani ezt a paradoxont, idestova fél évszázad távolából? Félő, hogy nem lesz könnyű. Irodalmi korszakok teltek el azóta, stílusáramlatok és esztétikai, politikai divatok váltották egymást, s az irodalmi élet mással volt elfoglalva. Tamási versei ötvenhat után néha megjelentek, de politikai szennvedélyét a költő nem fejthette ki nyilvánosan soha, „érdeklődés hiányában” 1989 után sem (1992-ben halt meg). Hagyományosnak mondható stílusát a szakemberek nagy többsége alig tolerálta. A rendszerváltás után a televízióban még bejátszották 1956-os felvételről egy október 23-i ünnepi műsorban ezt a nevezetes művét, saját versmondásában, fiatal hangján, úgy, hogy közben a fehérhajú, öreg költőt mutatták, soványan, betegen és egy élet gondjaitól barázdáltan. De az újabb idők irodalmi divattervezőinek már nem kellett. Harminchárom éves pályaszélre szorítottsága, majd a rendszerváltás után úgy élte le utolsó éveit, mintha semmi sem történt volna. Azazhogy még rosszabbul: mint akit megkínáltak a szabadság italával, s aztán kiütötték kezéből a poharat.

Hogy ne nyugodjék békében, még meg is írták róla lexikoncikkben, majd napilapban, hogy pár évvel a *Piros a vér a pesti utcán* keletkezése után megalkudott a hatalommal: közreadta a sokat emlegetett mű ellenversét.* Az 1958-ban írt *Gyorsvasúton* című életkép egyik szereplője maga Tamási, aki a csepeli HÉV-en beszédbe elegyedik egy öreg munkásörrel, akinek arcvonásai saját ap-

jára emlékeztetik a költőt. Következtetését a beszélgetés hatására vonja le, hiszen „a világ sorsát rendezik” szavakkal: „azt hiszem, mégis az a lényeg, / hogy jó helyen van az a fegyver”. Ezt én nem úgy értelmezem, hogy a költő megalkudott a karhatalmat fenntartó régi-új renddel. A költő az öreg munkásörrel folytatott beszélgetés hatására arról bizonyosodott meg, hogy ez az ember parancsra sem fordítja övéi ellen pisztolyát. Ezért van „jó helyen az a fegyver”. A vers az ötvenhatos forradalom résztvevőinek belső megosztottságát fejezi ki számomra: ha kisebbségben is, akadtak, akik a negyvenöt előtti társadalmi viszonyokat akarták visszaállítani, és voltak, akik a szocializmust akarták megreformálni. Föltéve, de meg nem engedve, hogy a vers csakugyan a kiegyezés műve, miért nem „bocsátottak meg” Tamásinak, miért nem adtak neki fórumot a konszolidáció éveiben sem – és miért nem fogadták vissza az „eltévedt bárányt”?

Most kézbe vehetjük a *Hét Krajcár Kiadó* szerkesztésében megjelent életművet – lényegében az egészet. A bő negyedfélszáz oldalra rúgó válogatásból meggyőződhetünk róla, hogy későbbi versei közül nem egy elégikusan vissza-visszaütal a forradalomra, a *Piros a vér a pesti utcánra*, és a kiteljesedő életmű a költő következetesen ellenzéki magatartásáról árulkodik. A munkásör iránti bizalma az ember formálhatóságának szólt: sors-társairól nem könnyen mondott le, s mindig a fölül levőket illetve kérlelhetetlen kritikával. Az alul levőkkel is vitázott, de mindig bizalommal közeledett hozzájuk. Láthatjuk a versekből, hogyan indult el a költészet útján egy somogyi faluból, napszámosok gyerekeként az ifjú Tamási Lajos, aki a háborúban katonaszökevényként bujkálva mentette életét az üldözők elől, nem sejtve még, hogy az övéinek hitt politikusok közt még egyszer át fogja élni a rettegést (ötvenhat végén le is tartóztatták, barátai közül többen hosszasan raboskodtak).

A versválogatás egyáltalán nem valamiféle kozmetikázó szándék szerint készült. Fehéren-feketén látható belőle, hogy Tamási kommunista volt, aki csakugyan a falusi és külvárosi szegények, parasztok és munkások javát akarta szolgálni. Akik ismerték, rendre megemlékeznek arról, hogy az ő szájából – megfelelő elvi közegben – hitelesen hangzott az „elvtárs” megszólítás, ami másoktól hidegen és hazugul reccsent. Verseiben már az ötvenes évek közepe felé feltűntek az elégedetlenség jelei. Könnyen gúnyolható, de őszinte „pártos” hitvallásait egyre gyakrabban váltották föl olyan megnyilatkozások, amelyek elutasítják a vezérek és alvezé-

rek sunyi népellenességét, csakúgy, mint a másik oldal tapasztalható szolgálkúséget.

Ha az olvasó belemélyed a kötet verseibe, meglepődhet azon, hogy a sematikus versek miként váltanak egyszer csak egészen más hangra. Az ötvenes évek közepén írta a költő például a *Nyárvégi viharokat*, amelynek expresszív képei inkább vallanak Nagy László esztétikai közelségére, mint a korábbi ösztönzőkére, Illyésére vagy Benjáminéra. A természeti élmény tökéletesen kifejezi a lélekben dúló viharokat, azt a belső forrongást, amely nem sokkal később hithű kommunistákat is a forradalom oldalára állított ötvenhat októberében. A szépen tagolt, nagy lélegzetű poéma nem egyedüli példa: a *Rapszódia a józanságért* már a bálványokat ledöntő indulat poémája. A költő már Nagy Imre 1953-as programbeszéde táján tudta, hol a helye. Nem azért, mert Nagy Imre (majd később a XX. kongresszus) megadta a vezényszót, hanem mert saját morális indíttatásai találkoztak a politikus gondolataival. Az önmagát mindig forradalmárnak valló költőt életműve nagyobb részében *moralistának* látom.

A kitűnő formaérzékű Tamási végtére is nem a Nagy László-féle mágikus költészet útját választotta, hanem inkább megmaradt a népköltészetre emlékeztető dalnál, illetve a lecsupaszított, ökonomikus szabad versnél és a parabolisztikus, satirikus kifejezésnél, ami engem (az életmű utolsó harmadában) olykor Brecht költészetére emlékeztet. Ezt én a versben való, közvetlenebb politizálás igényének tulajdonítom: ahhoz jobban illettek ezek a formák. De amikor természeti élményeiről írt, mindig feltámadt benne a mágikus költő: különösen az elemeknek kiszolgáltatót őszi tájban fedezte föl a létezés tragikus-főlemelő élményeit.

A *Piros a vér a pesti utcán* nem egyedi kaland vagy kitérő a költő útján, hanem egy folyamatosan meglevő szenvedély „szerencsés” találkozása a történelmi alkalmakkal. Forradalmi verseinek látványos előzményei és folytatásai vannak. 1956. október elején, amikor az ország együtt emlékezett meg az aradi vértanúkról és a koncepciós perek újratemetett áldozatairól, már *testvér-gyilkosságról* beszélt, és *hóhérok*nak nevezte a felelősöket. A radikalizmus olyan fokára jutott, ahonnan már nem volt visszaút – egyszer és mindenkorra elkötelezte magát Nagy Imre és a revizionizmus mellett, s ez megpecsételte sorsát: politikai versei a Kádár-rendszer bukásáig tilalmi listán maradtak. Ellenfelei elérték céljukat: a közönség elfelejtkezett róla, s ma jobb esetben is „egy-versű költőnek” vélik. Ez pedig nem igaz. Forradalmi

* Lásd Péter László írásait a Kortárs 2001/6. és a Magyar Nemzet 2005. április 30-i számában, valamint Benke László reagálását és Péter László viszontválaszát 2005. június 4-én ugyanott. Vita ala-

kult ki egy másik ágon is, ld. Marafkó László cikkét az ÉS 2005. júl. 8. számában és Péter László válaszát, ÉS, 2005. július 22.

versei közül a *Halottak napja* krónikáiról visszafogottságával tüntet az erőszak ellen, az *Egy körüti sirkeresztre* pedig erkölcsi bizonyosságával tesz hitet a szabadságharc mellett. Kifejezik ezek a versek azt is, amire Bibó István följegyzései figyelmeztetik az utókort: merő rágalom, amit Kádár, Münnich, Marosán s effélék hangoztattak: a forradalom lényegében nem az alapvető szocialista viszonyokat akarta megdönteni – azokat csak megreformálni kívánta a kis- és középtulajdon visszaállításával. A forradalom a nemzeti és egyéni-társadalmi szabadságot követelte, s a diktatúrát döntötte meg.

A szovjet intervenció után jöttek a megtorlás évei, s a költő megismerte a csengőfrászt, amely ötvenhat előtt az „osztályidegeneket” gyötörte (akiket korábban ő a záporral akart megostoroztatni). Tamási forradalom utáni versei közt találtam a legmegrendítőbb darabokra – ezeknek jelen kell lenniük abban az antológiában, amely a magyar költészet múlhatatlan értékeit foglalja magukba. A *Valahol, nem tudom hol* című vers az elhurcoltatást vizionálja; a szabadságot az életre szóló,

nagy szerelem közvetlen föltételeként félti a pribékektől. A *Vereség* azon humorizál keserűn – gondolom, az ötvenhét május elsejei ünneplés hatására – hogy jól jönnek az állami csinnadratták, így „fájdalmaink sok megalázó hangját / legalább nem lehet kihallani”. A *rend* pedig olyan remeklő helyzetjelentés az akkori közérzetről, amelyet figyelmükbe ajánlok a fiataloknak – tudják csak meg, mit éltek át a terror éveiben apáik, nagyapáik: „Csönd van. S ennél nem telik többre / a megreccsent gerincek földjén. / Nyitott sebekre ráfagyott a / megalvadt sűrű vér vöröссе. / Födetlen idegek remegnek / s a csontok rosszul forrnak össze.”

Nem véletlen, hogy egy másik „ötvenhatos” költő, Benjamin László így idézte meg Tamási Lajost *A világ végén* című versében: „kétszáz ellen kétszázézer, / – de Lajos halálig kitartott”. A *kétszáz* a Petőfi-kör íróira utal, a *kétszázézer* az ötvenhat november 4-én hazánkat előzőnlő szovjet ármádiára, *Lajos* pedig nem más, mint Tamási Lajos, aki egyike volt azoknak az íróknak, akik a legkonokabban álltak ellent a diktatúra fenyegetésének és kísértéseinek.

Alföldy Jenő

Jókai Annát látta vendégül a Pázmány Szalon 2006. március 25-én a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Jog- és Államtudományi Karának dísztermében (Bp., VIII. Szentkirályi u. 28.). A Hallgatói Önkormányzat által szervezett est házigazdája Dr. Horváth Attila egyetemi docens és Szilasi Alex zongoraművész voltak.

Szakolczay Lajos irodalomtörténészt köszöntötték barátai 65.

születésnapja alkalmából a Magyar Írószövetség Klubjában 2005. március 29-én. Az est házigazdája Kálász Márton, a szövetség elnöke volt, közreműködött Mécs Károly színművész és Szüle Tamás operatársaság.

Az Egyesült Magyar Ifjúság (EMI www.e-m-i.hu) könyvgyűjtő akciót szervez a kárpáti-medencei magyar iskolák számára. A támoga-

tók és a jelentkező iskolák az alábbi telefonszámokon és e-mail címen érdeklődhetnek:

Takács Mária: (20) 485-7213

Takács Veronika: (20) 485-4004

E-mail címünk:

wasskonyvakcio@freedom.hu

A könyvakció az alábbi OTP-számlaszámon támogatható:

11711041-20864989 – Egyesült Magyar Ifjúság

FIZESSEN ELŐ SZERKESZTŐSÉGÜNKBEN HATÁRON TÚLI MAGYAR FOLYÓIRATOKRA!

EGYÜTT

A Magyar Írószövetség Kárpátaljai Írócsoportjának folyóirata, Csonkapapi, főszerk. Nagy Zoltán Mihály 4800 Ft egy évre

GÖMÖRORSZÁG
HONTI • NÓGRÁD • KIS-HONTI • GÖMÖR • TORNA • ARAUJ

Az északi peremvidékek magyarságának fóruma, Rimaszombat, főszerk. B. Kovács István 5980 Ft egy évre

LATÓ

Irodalmi havilap, Marosvásárhely, főszerkesztő Markó Béla 5980 Ft egy évre

MOLDVAI MAGYARSÁG
GAZETA MAGHIARILOR CEANGĂI DIN MOLDOVA

Művelődéstörténeti és közéleti havilap, Csíkszereda, főszerk. Ferencz István 4440 Ft egy évre

Művelődés

Kulturális és művelődéstörténeti havilap, Kolozsvár, főszerk. Szabó Zoltán 4440 Ft egy évre

Székelyföld
KULTURÁLIS FOLYÓIRAT

Irodalmi és kulturális havilap, Csíkszereda, főszerk. Ferencz István 6276 Ft egy évre

Előfizethetők e-mailen: elofizetes@magyarnaplo.hu • magynap@hu.inter.net
Levélben: Magyar Napló Kiadó Kft. 1406 Bp., Pf. 15. Telefonon, faxon: 342-8768